

KATOLÍCKA SOCIÁLNA NÁUKA AKO JEDEN ZO ZDROJOV FORMOVANIA NOVEJ EKONOMICKEJ TEÓRIE

Katarína Jakab, Jana Piteková

Úvod

Katolícka sociálna náuka, resp. sociálne učenie cirkvi je v odbornej literatúre častokrát označované za „najlepšie uchované tajomstvo katolíckej cirkvi“, pretože z rôznych dôvodov sa spoločnosť nedozvedela, že cirkev disponuje bohatým súborom vedomostí o ekonomických a sociálnych otázkach obsiahnutých v sociálnych encyklikách pápežov a v ďalších cirkevných dokumentoch. Slovenská verejnosť o tomto „tajomstve“ päťdesiat rokov ani vedieť nemohla (obdobie nacizmu a socializmu). Má cirkev vôbec právo poukazovať na nespravodlivosť hospodárskeho poriadku a dávať duchovnú orientáciu? Mnohí sú presvedčení o tom, že cirkev má mať len duchovné poslanie, o hospodárstvo sa má zaujímať ekonómia. Tento pohľad je veľmi zjednodušený a skreslený. Problémy výroby, trhu, spotreby sú zdanlivo len materiálnej povahy. Uskutočňujú ich ľudia a ich konanie nepodlieha len ekonomickým zákonom, ale aj zákonom mravným. Ak nechceme ohroziť samotnú podstatu ľudskej existencie, hospodárska činnosť by mala byť riadená zákonmi spravodlivosti a ľudskosti. Cieľom príspevku je na základe analýzy historických podmienok vzniku a vývoja katolíckej sociálnej náuky poukázať na cenné sociálno-ekonomické poznatky, ktoré sú aplikovateľné (a mnohé už aplikované) do ekonomickej teórie a praxe.

V odbornej literatúre nachádzame komparácie katolíckej sociálnej náuky s aktuálnym stavom vedeckého poznania. Filozofia a teológia uplatňujú prevažne normatívny prístup. Empiricko-analytický prístup k skúmaniu katolíckej sociálnej náuky môžeme vidieť práve v ekonomicko-sociálnych vedách. Formovanie katolíckej sociálnej náuky ako aj vývoj ekonómie ako vedy má viacero spoločných prvkov, škôl, predstaviteľov. Mlčoch ([6], s. 102) uvádza, že katolícka sociálna náuka vo svojich princípoch, ktoré sa týkajú sveta hospodárstva a zákonitostí jeho fungovania, nie je v rozpore s poznatkami ekonomickej teórie. Katolícku sociálnu náuku, resp. sociálne učenie cirkvi považujeme v porovnaní s ekonómiou za relatívne „mladú“ sociálnu vedu, pretože jej vznik súvisí s rokom 1891, kedy pápež Lev XIII. vydal prvú sociálnu encykliku *Rerum novarum*. Kresťanské sociálne poslanstvo je však oveľa staršie. Podľa Mlčocha ([6], s. 101) rozlišujeme dve etapy: diela starých cirkevných otcov IV. až VII. storočia – Bazila, Chryzostoma, Ambróza a predovšetkým sv. Augustina – tvoria periódu patristickú. Perióda scholastická (XIII.–XVI. storočie) zahŕňa predovšetkým sv. Alberta Veľkého, Tomáša Akvinského, Dun-Scota, Antonína Florentského a univerzitnú školu v Salamance. Táto perióda je už nepochybne vedecká a oveľa staršia ako teoretická ekonómia. Tretia, moderná perióda katolíckej sociálnej náuky je už perióda syntetická. Encyklika Leva XIII., po niekoľkých storočiach absencie špecificky katolíckeho uvažovania o spoločnosti, zahajuje éru pápežských encyklik, ktoré interdisciplinárne myšlienkové zdroje a inšpirácie rozličných spoločenských vied pretavujú do syntézy a prvky patristickej a scholastickej tradície integrujú do modernej sociálnej vedy. Medzi zdroje katolíckej sociálnej náuky patria filozofia a kresťanská antropológia, teória prirodzeného práva a tisícročná konkrétna skúsenosť cirkvi so spoločnosťou a jej kultúrou – vrátane vlastnej skúsenosti so sebou samou – ako historicky ojedinelou sociálnou inštitúciou.

Ekonomía ako veda za niečo viac než dvesto rokov vytvorila nesmierne komplikovaný vnútorný svet ekonomických teórií, škôl a konceptov, takže je zložité sa v nej orientovať dokonca aj odborníkom z oblasti dejín ekonomických teórií. Ekonomía podľa Mlčocha ([6], s. 103) v súčasnosti prežíva tzv. paradigmatickú krízu. Ako protirečivé sa javí na jednej strane nedostatok vnútornej konzistencie a mravnej integrity ekonomie ako vedy v jej nesmiernej členitosti a sofistikovanej a na strane druhej jej výnimočné postavenie v systéme spoločenských vied a tzv. nadradenosť vo vzťahu k ostatným sociálnym vedám. Prekonanie tzv. paradigmatickej krízy znamená zabudovať poznatky ekonomie do nového myšlienkového kontextu, ktorý dáva príležitosť k ďalšiemu plodnému rozvoju vedy. Z tohoto pohľadu považujeme dialóg medzi ekonomickou teóriou a sociálnou náukou cirkvi za potrebný. Na jeho zmysluplnosť poukazuje skutočnosť, že v súčasnosti existuje niekoľko nových nádejných ekonomických škôl, ktoré sú vnútorne konzistentné s princípmi katolíckej sociálnej náuky (sociálne trhové hospodárstvo, tzv. súcitný kapitalizmus, ekonomika spoločenstva, sociálna ekonomia, konštitučná politická ekonomia, ekonomia „dôvery“ a iné). Touto problematikou sa zaoberá viacero významných ekonómov ako Michael Novak, Artur Rich, Oswald von Nell-Breuning, Rich Devos, Lester Thurow a iní. Základným rozdielom medzi ekonomickou teóriou a katolíckou sociálnou náukou sa javí rozdielne chápanie podstaty človeka (ekonomia – homo oeconomicus vedený vlastným individuálnym záujmom snažiac sa dosiahnuť čo najväčšie uspokojenie svojich ekonomických cieľov verzus človek ako centrum a cieľ všetkého snaženia, každej činnosti).

Vznik a vývoj katolíckej sociálnej náuky

Pojem katolícka sociálna náuka označuje učenie katolíckej cirkvi (koncilov, pápežov, synód, biskupov) o sociálnych otázkach a na ňom založenú odbornú vedeckú činnosť, vykonávanú duchovnými i laikmi, ktorí teoreticky i prakticky prehľbujú a rozvíjajú toto učenie. Takto definovaná katolícka sociálna náuka vznikla v novoveku napriek tomu, že cirkevní otcovia, učitelia, teológovia rozvíjali kresťansko-sociálne učenie oveľa skôr. Základy katolíckej sociálnej náuky boli položené až v období sporov medzi liberálnym kapitalizmom a kolektivistickým socializmom, ktoré sa snažili teoreticky i prakticky vybudovať rozdielne typy spoločnosti. Spory medzi týmito spoločenskými systémami prispeli k oživeniu činnosti cirkvi, najmä na miestnej úrovni. Zvláštnu pozornosť si zasluhujú tieto vedecké smery a školy: škola sociálneho mieru (F. Le Play), škola z Angers (Ch. Périn), škola sociálnej reformy (W. E. von Ketteler, H. Pesch, K. von Vogelsang, R. de la Tour du Pin, J. Toniolo), freiburská únia (biskup G. Mermillod) ([13], s. 24). Katolícki myslitelia a činitelia sa snažili predovšetkým nájsť odpoveď na otázku, na akom princípe treba riešiť sociálnu (robotnícku) otázku. Pod vplyvom prebiehajúceho sporu došlo k vzniku prvej sociálnej encykliky, ktorú vydal pápež Lev XIII. *Rerum novarum* (1891). Pápež oficiálne uzavrel tento spor, vychádzal pritom z princípu sociálnej spravodlivosti.

Pri vysvetľovaní katolíckej sociálnej náuky ako výsledku vedeckej práce duchovných i laikov, nemožno obísť sociálne učenie cirkvi, ktoré pre ňu predstavuje prinajmenšom negatívne kritérium. Sociálne učenie cirkvi má historický a praktický charakter, obsahuje „súhrn zásad na uvažovanie, kritériá pre hodnotenie a smernice činnosti“ ([13], s. 149). Sociálne učenie cirkvi je ich neustálou aktualizáciou v meniacej sa sociálnej skutočnosti. Niektorí autori ([1], s. 101) považujú katolícku sociálnu náuku a sociálne učenie cirkvi za takmer identické. Cirkevní autori zaraďujú katolícku sociálnu náuku medzi samostatné vedné disciplíny, zatiaľ čo sociálne učenie cirkvi sa zaoberá spoločenským životom z hľadiska jeho mravnej podoby a je principiálne zamerané na činnosť, slúži praxi. Sociálne učenie cirkvi sa vo väčšej miere zaoberá kritériami

hodnotenia a direktívami, prípadne programami činnosti. Patrí k depozitu viery, podlieha autentickému výkladu Učiteľského úradu a pre katolíka je toto učenie záväzné. Katolícka sociálna náuka ako osobitná katolícka sociálna veda má pri zostavovaní smerníc a programov svojej činnosti určitú slobodu. Na rozdiel od svetských sociálno-ekonomických doktrín však čerpá svoje východiská z viery. Z aspektu komparácie s ekonomickou teóriou je relevantné sústrediť sa na katolícku sociálnu náuku.

V príspevku vychádzame z tzv. užšieho chápania katolíckej sociálnej náuky, pod ktorým rozumieme vedeckú činnosť, výsledky ktorej sú publikované najmä v sociálnych encyklikách. Encyklikou nazývame druh úradného listu pápeža, adresovaného celej cirkvi a týkajúceho sa záležitostí, ktoré majú veľký význam tak pre spoločenstvo veriacich, ako aj pre celé ľudstvo. Názvy encyklik pochádzajú od prvých slov ich latinského textu. Niektoré encykliky, najmä tie, ktoré sú celé venované problémom spoločenského života, sa v súčasnosti nazývajú sociálnymi encyklikami. Od čias Jána XXIII., a presnejšie od encykliky *Pacem in terris*, sú adresované aj všetkým ľuďom dobrej vôle.

Vo všeobecnosti sa za prvú sociálnu encykliku pokladá encyklika Leva XIII. o robotníckej otázke, ktorá sa začína slovami *Rerum novarum* (1891). Ďalšími sociálnymi encyklikami sú: *Quadragesimo anno* (1931) Pia XI., *Mater et Magistra* (1961) a *Pacem in terris* (1963) Jána XXIII., *Populorum progressio* (1967) Pavla VI. a *Laborem exercens* (1981), *Sollicitudo rei socialis* (1987) a *Centesimus annus* (1991) Jána Pavla II. Apoštolský list Pavla VI. adresovaný kard. Mauriceovi Royovi, predsedovi Rady pre laikov a Pápežskej komisii *Iustitia et Pax*, napísaný pri príležitosti 80. výročia vydania encykliky *Rerum novarum*, ktorý začína slovami *Octogesima adveniens*, napriek tomu, že je veľkým prínosom k rozvoju katolíckej sociálnej náuky a celý je venovaný sociálnym otázkam, z formálneho hľadiska nie je encyklikou. Ďalšou spornou otázkou je, či možno také encykliky Jána Pavla II. jako *Redemptor hominis* (1979) a *Dives in misericordia* (1980) pokladať za sociálne encykliky v plnom zmysle slova, keďže síce obsahujú podstatné prvky sociálneho významu, ale sú na prvom mieste venované doktrinálnym otázkam náboženskej povahy.

Prienik katolíckej sociálnej náuky a ekonómie

Moderná katolícka sociálna náuka už od svojho vzniku využívala poznatky rozvíjajúcich sa spoločenských vied vrátane ekonómie. Dôkazom sú tzv. Borské tézy, ktoré predchádzali prvej sociálnej encyklike. Mnohé významné osobnosti, ktoré sa podieľali a podieľajú na rozvoji katolíckej sociálnej náuky v teórii a praxi, sú významní ekonómovia. Ekonomicky vzdelaný nemecký jezuita Oswald von Nell-Breuning podobne ako kardinál Höffner boli doktormi ekonomických vied. Dnešná „Pápežská akadémia sociálnych vied“ Jána Pavla II. je vedená vynikajúcim francúzskym ekonometrom, profesorom Edmondom Malinvaudom, a jej členmi sú okrem iných nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu prof. Kenneth Arrow zo Stanfordu a prof. Hans Tietmeyer, donedávna guvernér nemeckej Bundesbanky. S Pápežskou akadémiou úzko spolupracuje prof. Stefano Zamagni z Boloňskej univerzity, ktorého zásadné teoreticko-ekonomické prínosy sú nádejné pre novú ekonomickú paradigmatu: rozšírená racionalita – ekonómia altruizmu.

Počas viac než storočnej koexistencie ekonómie a katolíckej sociálnej náuky nachádzame mnoho vedeckých prác a formujúcich sa ekonomických škôl, ktoré hľadajú súvislosti a styčné plochy medzi vyššie uvedenými vedami v snahe nájsť východisko zo súčasných globálnych problémov spôsobených predovšetkým negatívnymi dôsledkami pôsobenia trhového

mechanizmu. S rozvojom nových ekonomických škôl sa slovenská odborná verejnosť mohla oboznámiť už v 90-tych rokoch 20. storočia, ale ich výsledky už nedokázali ovplyvniť a kultivovať priebeh transformačného procesu. V súčasnom materialisticky chápanom liberalizme je stále málo priestoru pre pojmy ako vzájomná dôvera, kultúra dávania, kooperatívne správanie v prospech blahobytu celej spoločnosti a iné. Katolícka sociálna náuka je slovenskej verejnosti v súčasnosti prístupná v mnohých odborných a vedeckých stadiách a publikáciách. Je profesionálne prednášaná na katolíckych univerzitách a teologických fakultách slovenských vysokých škôl. Chýba však vedecké spracovanie jej prieniku s ekonomickou teóriou a následná aplikácia na podmienky slovenskej ekonomiky.

Medzi prvé vedecké práce zaoberajúce sa vyššie uvedenou problematikou patrí vedecká monografia doc. Glosa „Prínos kresťanstva do rozvoja ekonomického myslenia“, v ktorej autor skúma kresťanské ekonomické názory od čias staroveku až po súčasnosť. V monografii analyzuje aj kresťanské ekonomické názory novoveku, ktoré vo svojich sociálnych encyklikách postupne rozpracovávali pápeži rímskokatolíckej cirkvi. Ďalšia vedecká práca doc. Glosa sa zaoberá už konkrétnou aplikáciou katolíckej sociálnej náuky v rámci tzv. Ekonomiky spoločnosti a hnutia Focolare. V odborných a vedeckých časopisoch ako aj v zborníkoch z medzinárodných vedeckých konferencií nachádzame príspevky zaoberajúce sa možnosťami aplikácie vybraných prvkov katolíckej sociálnej náuky do ekonomickej teórie (pozri zoznam literatúry), nejde však o ucelený systém vedeckých poznatkov.

Záver

Príspevok poukazuje na prepojenosť, resp. spojitosť ekonomickej teórie a katolíckej sociálnej náuky. Katolícka sociálna náuka je rozsiahla vedná disciplína a nie je možné v rámci vedeckej state vysvetliť ponímanie všetkých ekonomických kategórií, o ktorých pojednáva. Cieľom katolíckej sociálnej náuky nie je substituovať poznatky ekonomickej teórie a nanovo definovať niektoré základné ekonomické kategórie a pojmy. Zmyslom predkladanej štúdie bolo poukázať na isté „opovrhovanie“ katolíckou sociálnou náukou zo strany slovenskej odbornej a vedeckej obce, ale na druhej strane hľadať styčné plochy oboch vied a vytvoriť priestor pre vedecký výskum v tejto oblasti aj na Slovensku. Zjednodušene môžeme povedať, že spor medzi ekonómiou a katolíckou sociálnou náukou je sporom medzi pozitívnym chápaním (aký človek je) a normatívnym chápaním (aký by človek mal byť) ([6], s. 110).

Katolícka sociálna náuka je svojou povahou „ideálnou orientáciou“, mimoriadne náročnou na človeka a spoločnosť v zmysle evanjelia. Tento prvok je kritizovaný ako „utopický“ a v neformálnych diskusiách sa všeobecne odmieta normatívny nárok katolíckej sociálnej náuky na spoločnosť, ekonomiku a každého z nás. Dvojtisícročná história kresťanstva však presvedčivo dokazuje, že to bola práve židovsko-kresťanská európska a americká kultúra a civilizácia, ktorá svojou kreativitou najviac ovplyvnila tvárnosť dnešného sveta. Ľudstvo si tiež pamätá na draho zaplatenú skúsenosť s kultúrami, ideológiami a režimami, ktoré sa vzdŕaľovali od princípov katolíckej sociálnej náuky a priniesli nepredstaviteľné utrpenie a strádanie. Postavenie ekonomických hodnôt na vrchol pyramídy životných cieľov spravidla neprináša šťastie ani jednotlivcovi (k tomuto názoru sa prikláňa aj sociológia, psychológia, či psychiatria), ani ekonomickým a politickým systémom, ktoré sľubovali „raj na zemi“ za cenu morálnych hodnôt. Nedávna minulosť dokazuje, že takáto orientácia vedie priamo k spoločenským pohromám, v ktorých nakoniec zlyhali i ciele ekonomickej, materiálnej povahy. Katolícka sociálna náuka tak prináša silný argument, že je nezmyselné snažiť sa o dosiahnutie ekonomickej prosperity a bohatstva v rozpore s božím poriadkom. Formovanie

novej ekonomickej paradigmy predpokladá, že ekonómia prestáva byť tzv. inžinierskou disciplínou, ktorá by rada unikla zo sveta hodnôt a morálnej zodpovednosti za svet a našich blízkych, a pokorne sa vracia k svojim prameňom, k morálnej filozofii a teológii. Práve tu vidíme šancu na plodnú syntézu oboch vedných disciplín. Hľadať teoretického ekonóma, ktorý má v sebe vnútornú pokoru, je obtiažne, ale nie nemožné. Vynikajúci americký ekonóm Frank H. Knight napísal: „Neexistuje dôležitejší predpoklad pre jasné uvažovanie o ekonomii samotnej ako pochopenie jej obmedzeného miesta v systéme potrieb človeka“ ([6], s. 121).

Literatúra

- [1] FIALA, P., HANUŠ, J., VYBÍRAL, J.: 2004. Katolícka sociálna nauka a súčasná veda (interdisciplinárny analýzy sociálnych encyklik Jana Pavla II.) Vyšehrad: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004. ISBN 80-7325-024-1.
- [2] GLOS, J. 2001. Prínos kresťanstva do rozvoja ekonomického myslenia. Banská Bystrica, *Sudia oeconomica* 13, 2001. ISBN 80-8055-578-8.
- [3] GLOS, J. 2003. *Ekonomika spoločenstva – dieťa a budúcnosť hnutia Focolare*. Rukopis.
- [4] JÁN PAVOL II. 1990. *Christifideles Laici*. O povolání a poslaní laikov v cirkvi a vo svete. Bratislava: Lúč, 1990. ISBN 80-7114-011-2.
- [5] MARTINEK, C. 1998. *Cesta k solidaritě*. Svazek 5. Studie teologické fakulty Jihočeské univerzity, 1998. ISBN 80-86036-07-3.
- [6] MLČOCH, L. 2004. Analýza a interpretace současné katolícké sociálné nauky z pohľadu ekonomie. In: FIALA, P., HANUŠ, J., VYBÍRAL, J. 2004: *Katolícka sociálna nauka a súčasná veda*. Vyšehrad: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004. ISBN 80-7325-024-1.
- [7] NOVAK, M. 1992. *Duch demokratického kapitalizmu*. Praha: Občanský institut, 1992. ISBN 80-900190-1-3.
- [8] PITEKOVÁ, J. 2002. Vybrané problémy globalizácie v sociálnych encyklikách rímsko-katolíckej cirkvi. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: Globalizácia a jej vplyv na transformujúce sa ekonomiky (pozitíva a negatíva)*. Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov, 2002, s. 236–242, ISBN 80-8070-005-2..
- [9] PITEKOVÁ, J. 2003. *Etika a sociálna etika v intenciách sociálnej nauky rímsko-katolíckej cirkvi*. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie: Etika v ekonomickom prostredí II*. Banská Bystrica, Ekonomická fakulta UMB, 2003, s. 306–311, ISBN 80-8055-798-5.
- [10] PITEKOVÁ, J. 2004. *Sociálna nauka cirkvi ako zdroj nadčasového prístupu k manažmentu podniku*. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie: Moderné prístupy k manažmentu podniku*. Bratislava, STU, Fakulta chemickej a potravinárskej technológie, 2004, s. 307–312, ISBN 80-969189-0-7.
- [11] PITEKOVÁ, J. – KALAVSKÁ, A. 2004. *Ekonomika spoločenstva ako alternatívne riešenie sociálno-ekonomických dôsledkov globalizácie*. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie: Globalizácia a jej sociálno-ekonomické dôsledky '04*. Žilina, FpaEDaS, 2004, s. 80 – 85, ISBN 80-8070-311-6.
- [12] PITEKOVÁ, J. 2004. *Možnosti implementácie vybraných prvkov katolíckej sociálnej nauky do ekonomickej teórie*. In: *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie: Človek vo svete kultúry, vedy a náboženstva*. Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied UMB, 2004.

- [13] PIWOWARSKI, W. a kol. 1996. Slovník katolíckej sociálnej náuky. Trnava: Dobrá kniha, 1996. ISBN 80-7141-129-9.
- [14] REKTOŘÍK, J. 2000. Ekonomická dimenze křesťanství a církve. Její reflexe v ČR. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2293-0.
- [15] RICH, A. 1994. Etika hospodářství. Svazek II. Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-62-5.
- [16] SOCIÁLNE ENCYKLIKY – LEV XIII., PIUS XI., JÁN XXIII., PAVOL VI., JÁN PAVOL II. 1997. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1997. ISBN 80-7162-203-6.
- [17] Sväté písmo – Nový Zákon. 1988. Rím: Slovenský ústav Svätého Cyrila a Metoda, 1988.
- [18] VANČO, J. – SCHASCHING, J. 1996. Cirkev a hospodárstvo. Bratislava, Sociálna akadémia, 1996. ISBN 80-967545-6-4.

Summary

The contribution points out the interaction, resp. the relation of the economic theory and the catholic social doctrine. The aim of this doctrine is not to substitute some knowledge of the economic theory and to define once again some basic economic categories and concepts.

The meaning of the presented article was to point out some „contempt“ aimed at the catholic social doctrine from the side of the Slovak professional and scientific community, but on the other side to search for some common sides of two sciences and to create a space for scientific research in this area also in Slovakia.